DE BENAMING EN HET AL DAN NIET ONDERSCHEIDEN VAN DE COMPONENTEN VAN HET EIGEN VERMOGEN IN DE BALANS

door J. K. Kohl

Algemeen

De gepubliceerde jaarrekening en als onderdeel daarvan de gepubliceerde balans heeft vele functies. Zo ziet Burgert als de fundamentele functies van de gepubliceerde jaarrekening:

1. het vaststellen van het bedrag, dat ter verdeling onder de winstgerechtigden beschikbaar komt,
2. het middel waarmee - in combinatie met het jaarverslag - de ondernemingsleiders verantwoording afleggen over het door hen gevoerde beheer,
3. het middel waarmee - in combinatie van het jaarverslag - de kapitaalmarkt wordt geïnformeerd ter ondersteuning van haar selectiefunctie.[1]).

Stützel stelt dat „..... jedem Bilanzzwecke seine eigene Bilanz entspricht"[2]) waarbij hij de juridische aspecten van de balans sterk benadrukt nl. „Mindestinhalt der Information ist die ganze Reihe der Eigenkapitalkonten: Grundkapital, Rücklagen, Gewinnvorträge, Verlustvorträge, Gewinn oder Verlust ..... keine andere Bedeutung zukommt als die einer Verteilung der Zuständigkeit für Entscheidungen über die Verwendung entsprechender Teile des Gesellschaftvermögens".[3]).

Met de opvatting dat de balans velerlei functies vervult resp. kan vervullen kunnen wij ons gaarne verenigen. Wel achten wij het een ondoenlijke zaak te pogen enerzijds om in het jaarverslag aan alle groepen geïnteresseerde personen de voor hen geëigende informatie te verstrekken, anderzijds om de informatie-inhoud te willen afstemmen op de ter zake niet-deskundige leek.

De term „Eigen Vermogen" wordt bij ons weten juridisch gezien voor de eerste maal nader omschreven in de wet op de jaarrekening van ondernemingen en wel in art. 20, lid 1, als volgt „Het eigen vermogen wordt onderscheiden in het geplaatste kapitaal en de reserves". In de bedrijfseconomiesche literatuur treffen we omschrijvingen aan als „permanent vermogen" of „risico-dragend vermogen". Ook wordt er wel onder verstaan de restpost van de andere balansposten.

Het komt ons voor, dat het eigen vermogen van een N.V. rechtens eigendom is van die rechtspersoon. Echter met dien verstande dat, voorzover bij de akte van oprichting niet anders is bepaald, de winst aan de aandeelhouders ten goede komt (art. 42, lid, d W.v.K.).

Het essentiële hierbij is, dat het bestemmingsgezichtspunt geheel absent is. Wij vragen ons dan ook af of bestemmingsreserves zoals expansiereserve, reserve nieuwbouw, reorganisatiereserve onder deze juridische constructie

---

[1]) Prof. drs. R. Burgert, Bedrijfseconomische aanvaardbare grondslagen voor de gepubliceerde jaarrekening, De Accountant 1967/68 pag. 188.

[2]) Prof. Dr. Wolgang Stützel, Bemerkungen zur Bilanztheorie, uit Zeitschrift für Betriebswirtschaft, pag. 320.

[3]) a.w. pag. 330 en 331.

toelaatbaar zijn. Er blijken dan vermoedelijk slechts twee zinvolle rekeningen over:
1. ingehouden winst krachtens besluit A.V.,
2. beschikbare winst.

Het voorafgaande in aanmerking nemend achten wij het zinvol, bij de beantwoording van de vraag hoe de presentatie van de balans en als onderdeel daarvan de presentatie van het eigen vermogen dient te geschieden, uit te gaan van:
1. een presentatie naar vermogensbronnen en -rechten en
2. de wijze van presentatie af te stemmen op de persoon van een financiële deskundige, hoewel dit wellicht een te vergaande beperking lijkt.

Hierbij zij nog opgemerkt dat, voor de gevallen waarin een presentatie naar vermogensbronnen en -rechten tegelijk niet uitvoerbaar is, de herkomst van het eigen vermogen in de balans en de verschillende rechten op dit vermogen in de toelichting op de balans hun plaats dienen te krijgen.

Met de presentatie van het eigen vermogen naar vermogensbronnen en -rechten sluiten wij ons aan bij de opvattingen zoals die neergelegd zijn in
- Hoofdstuk 5 „Equity" van Grady's „Inventory",[4])
- De wet op de jaarrekening m.n. de artikelen 2, 3, 6, 20 en 21,
- Het voorontwerp van een richtlijn van de Commissie van de E.E.G.[5]).

Ook in bovengenoemde publicaties wordt geen nadere omschrijving gegeven van het begrip „Eigen Vermogen". Volstaan wordt met een opsomming van zijn componenten zoals die in het huidige maatschappelijke bestel in de jaarrekening voorkomen. Genoemde publicaties zijn als uitgangspunt voor dit artikel gekozen.

De presentatie

Als algemene doelstelling voor de wijze van presentatie en verantwoording van het eigen vermogen in de jaarrekening citeren wij uit Grady's Inventory:

Men dient het eigen vermogen, dat hetzij door aandeelhouders is ingebracht hetzij door winstinhouding is verkregen op zinvolle wijze te registreren ten aanzien van samenstelling en mutaties. De administratie en de weergave in financiële overzichten van een onderneming dienen te beantwoorden aan wettelijke en statutaire bepalingen, terwijl zij een duidelijk beeld van de financiële verhoudingen dienen te geven".[6]).

Als een factor van primair belang wordt geacht: een presentatie van het eigen vermogen naar de aard van de verschillende vormen van eigendomsrechten met betrekking tot het totale eigen vermogen. Volgens Grady dient dan ook de rubricering naar bron er als volgt uit te zien:
1. het aandelenkapitaal, zijnde de nominale of (voor aandelen zonder nomi-

[4]) P. Grady, Inventory of generally accepted accounting principles for Business enterprises, Accounting Research Study no. 7, New York 1965.

[5]) Voorontwerp van een richtlijn, Publikatie van de studiegroep voor de coördinatie van de nationale voorschriften omtrent de financiële verantwoording, Rev. 1.

[6]) a.w. pag. 187.

nale waarde) de vastgestelde waarde van de aandelen en wel naar soort, onderscheiden in maatschappelijk kapitaal en geplaatst kapitaal;
2. de vermogensreserves, zijnde de meerdere inbreng boven de onder 1. vermelde waarden, en/of anderszins gevormd eigen vermogen zoals bv. herwaardering;
3. de ingehouden winst[7]).

Deze rubricering wordt ook in de andere twee publicaties gehanteerd, enkele variaties daargelaten.

Binnen het gegeven bestek zouden wij t.a.v. de presentatie enkele opmerkingen willen maken, toegespitst op:

I. de presentatie naar vermogensbronnen en vermogensrechten,
II. de presentatie naar opname onder actief- of passiefzijde van de balans.

ad I. Presentatie naar vermogensbronnen en -rechten

Met een uitsplitsing van het eigen vermogen - zoals voorgestaan in de wet - naar de verschillende vermogensbronnen en -rechten zoals geplaatst kapitaal naar soort, agio, herwaardering en ingehouden winst kunnen wij ons geheel verenigen.

Immers het kennen van de verschillende voorkeursrechten, waarop aandeelhouders aanspraak kunnen doen gelden en een indicatie van de wijze van het ontstaan van het eigen vermogen is o.i. van wezenlijke betekenis te achten voor de oordeelsvorming van belanghebbenden bij de onderneming.

1. Agio

Een uitsplitsing van agio naar aandelencategorie zoals aangegeven o.a. door Grady gaat ons te ver. Wij zijn namelijk de mening toegedaan dat met een dergelijke uitsplitsing in de balans zowel in juridisch- als in bedrijfseconomisch opzicht geen of nauwelijks enige materiële informatie wordt toegevoegd.

Daarentegen achten wij wel een uitsplitsing in eigenlijke- en oneigenlijke agio in de balans wenselijk, zij het dat hierbij een geheel ander criterium nl. een fiscaal wordt gehanteerd. Een aparte presentatie van de zgn. oneigenlijke agio d.i. niet belastingvrij uitkeerbare agio, lijkt ons hoewel niet direct van belang voor de onderneming alleszins van belang voor de aandeelhouders.

2. Ingehouden winst

In de reeds genoemde Inventory wordt t.a.v. de ingehouden winst het volgende gesteld:

Ingehouden winst moet het geaccumuleerde totaal weergeven van de periodewinsten, verminderd met dividenduitkeringen in contanten, andere waarden of aandelen, plus of minus bijzondere baten en lasten welke van zodanige omvang zijn, dat deze niet goed kunnen worden begrepen in de periodewinsten. Aangenomen mag worden dat het totale bedrag onbelemmerd voor dividenduitkeringen kan worden aangewend, tenzij het tegendeel in de jaarrekening is aangegeven".[8]).

[7]) a.w. pag. 188.
[8]) a.w. pag. 202.

Grady's Inventory geeft t.a.v. bovenstaande regel enkele aanvullingen en verduidelijkingen.

Hij stelt dat de aandeelhouders een duidelijk inzicht moet worden verschaft in de post ingehouden winst.

Dit dient te gebeuren door apart te vermelden of te laten zien met welke verplichtingen t.a.v. deze rekening gerekend moet worden, en welk bedrag dan, zoals hij het formuleert, „onbelemmerd door dividend-uitkeringen kan worden aangewend".

T.a.v. de noodzaak de mate van vrije aanwendbaarheid van de niet uitgekeerde winst aan te geven menen wij overeenstemming te zien tussen Grady en IJsselmuiden waar de laatste stelt „Omtrent de omvang van de rechten van derden op niet uitgekeerde winst, op de winst over het boekjaar en op die over toekomstige jaren wordt mededeling gedaan op zodanige wijze dat aandeelhouders inzicht krijgen in het hun toekomende aandeel in de winst en het vermogen van de onderneming".[9]). Met derden is dan o.i. bedoeld: anderen dan gewone aandeelhouders in de N.V. zoals bv. tantièmisten.

Het bovenstaande is voor ons aanleiding tot het maken van een enkele opmerking.

We gaan er vanuit, dat het resultaat niet in strijd met art. 5 van de wet op de jaarrekening is berekend. Voorwaarde hiervoor is in elk geval, dat aan de berekening verantwoorde waarderingsgrondslagen ten grondslag liggen. De vraag rijst dan of deze grondslagen gericht moeten zijn op de instandhouding van de continuïteit van de onderneming. Het antwoord op deze vraag is volgens ons niet zonder betekenis.

Mocht deze vraag nl. ontkennend worden beantwoord dan krijgt de term „ingehouden winst" voor ons gevoel een schijnbaar zuiverder betekenis. Ofschoon dan namelijk het bedrag rechtens toekomt aan de aandeelhouders, uiteraard hierbij rekening houdend met het ter zake bepaalde in de akte van oprichting of in de statuten, vragen wij ons af in hoever dit in het huidige maatschappelijke bestel nog acceptabel is te achten. Zo bedeelt de S.E.R. bv. arbeid en kapitaal een gelijkwaardige positie toe[10]).

Als daarentegen het antwoord positief luidt - wat o.i. ook het geval moet zijn - kunnen wij ons met de mening van de bovengenoemde schrijvers verenigen.

Het spreekt welhaast vanzelf, dat de ingehouden winst niet mag worden aangewend om de lopende of toekomstige resultatenrekening te bevrijden van posten, die hierop in feite thuishoren. Wij tonen ons voor deze gevallen dus een voorstander van de „all inclusive income-statement".

3. Herwaardering

Ondernemingen, die bij de winstbepaling als waarderingsmaatstaf voor de activa de vervangingswaardegedachte aanhangen, vermelden meestal aan de passiefzijde van de balans een post herwaardering.

---

[9]) Th. S. IJsselmuiden: Enige opmerkingen over het voorontwerp van wet op de jaarrekening van ondernemingen, De N.V. 1966, pag. 139.

[10]) S.E.R.: Advies inzake de herziening van het ondernemingsrecht, pag. 21.

Dit bedrag is ontstaan door herwaardering bij oplopende prijzen van activa en wordt afzonderlijk tot uitdrukking gebracht onder het eigen vermogen.

Deze post mag o.i. slechts gedebiteerd worden in gevallen, waarin:

- er sprake is van een waardedaling van activa; debitering maximaal voor het te boek staande creditsaldo,
- vaststaat dat de debitering het voortbestaan = continuïteit van de onderneming niet in gevaar brengt.

Hierbij dan eventuele fiscale consequenties buiten beschouwing latend.

Een creditsaldo herwaardering, voorzover nodig voor de continuïteitshandhaving, mag o.i., niet voor enigerlei uitkering in aanmerking komen. Dit sluit naar wij menen ook aan bij het gebruik dat in de praktijk van deze vermogenscomponent wordt gemaakt.

De wetgever noemt in art. 20 sub 6 wel de herwaarderingsreserve, geeft echter geen nadere aanduiding omtrent het gebruik van deze rekening.

De vraag kan t.a.v. deze balanspost gesteld worden of een gebruik van deze creditpost beperkt moet blijven tot het actief waaruit zij ontstaan is of dat de aanwendbaarheid breder gezien moet worden. Naar onze mening is een onderscheiding in de balans naar bron niet opportuun. Wij menen dit te mogen stellen uitgaande van de continuïteitsgedachte, waarin een onderneming een zich voortdurend ontwikkelend en veranderend geheel is waarbij het niet zinvol zou zijn het gebruik van de herwaardering in de balans te beperken tot het actief of onderdeel waaruit zij is ontstaan.

E.e.a. sluit uiteraard niet uit dat er intern in de onderneming wel behoefte zou kunnen bestaan aan een dergelijke informatie.

4. Reserves

Zowel in de wet op de jaarrekening als in het E.E.G.-voorontwerp worden de termen agio-reserve en herwaarderingsreserve gebruikt bij het benoemen van componenten van het eigen vermogen.

Dat de betreffende instanties het woord „reserve" in bovenstaande termen hebben gebezigd vinden wij bepaald jammer. Het begrip reserve doet ons namelijk denken aan een component van het eigen vermogen, dat voor vrije uitkering en/of voor het opvangen van algemene risico's beschikbaar is. Bekend als het appeltje voor de dorst, dat - wanneer nodig - geconsumeerd moet kunnen worden en daarom verankerd dient te zijn in buiten het bedrijf belegde realiseerbare waarden.

Opgemerkt zij nog, dat o.i. de deskundige van pag. 480 er overigens geen moeilijkheden mee zal hebben.

Wij zouden verder willen verwijzen naar hetgeen door ons reeds onder „Ingehouden winst" is gezegd.

De aard van mutaties in het eigen vermogen

Hierbij doet zich het probleem voor hoe de mutaties in het eigen vermogen tot uiting te brengen, wil voldaan worden aan het in art. 2 van de wet op de jaarrekening vervatte voorschrift. Concreter gezegd: zijn er criteria te geven voor mutaties in het eigen vermogen, die alleen in de balans en niet in de winst- en verliesrekening zichtbaar behoren te worden gemaakt.

De wetgever doet op dit punt geen duidelijke uitspraken, noch in de artikelen van de wet (art. 2, 6 en 29) noch in de Kamerstukken.

Ter zake van mutaties in het eigen vermogen wordt in het rapport van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden o.a. het volgende opgemerkt:

„Het is in ons land gebruikelijk de mutaties in het eigen vermogen, voorzover die niet het aandelenkapitaal, de agio en de herwaardering betreffen, over de winst- en verliesrekening te leiden". [11]).

De Raad geeft vervolgens enkele voorbeelden n.l. „verschillen voortspruitende uit wijziging van het waarderingssysteem, uit de verkoop van eerder ingekochte eigen aandelen, uit de afwijking tussen brandschade en assurantiepenningen, e.d..

In verband met de eis van het verschaffen van een goed inzicht zijn aan het leiden van deze mutaties over de winst- en verliesrekening bezwaren verbonden. Enerzijds omdat dit mutaties kunnen zijn die naar hun aard noch tot het resultaat van de activiteiten behoren, noch kunnen worden beschouwd als tot het boekjaar behorende overige baten en lasten. Anderzijds omdat daardoor de doelmatigheid van de verhoudingscijfers - met name de ratio's - die op de winstcapaciteit betrekking hebben, wordt aangetast en de vergelijking in de tijd gestoord. Het verdient daarom aanbeveling de vermogensmutaties die naar hun aard niet op de winst- en verliesrekening thuis horen per vermogensrekening in de toelichting bij de jaarrekening te specificeren. Of deze mutaties zullen worden geboekt op de winstreserve of op overige reserves zal van de aard van de mutaties afhangen". [12]).

Dit probleem staat in de V.S. bekend als het probleem van de „all-inclusive-" of „current operating performance income statements". De opvattingen hierover in accountantskringen aldaar zijn neergelegd in Opinions n° 9 van de Accounting Principles Board en in hoofdstuk 4 „Income & Expense" van Grady's Inventory, waarin dit aspect vrij uitvoerig is behandeld.

Van de daarin weergegeven pro- en contra-argumenten spreken ons de door de voorstanders van de all-inclusive income statements naar voren gebrachte punten het meeste aan. Zeker wanneer, zoals in het begin van dit artikel is opgemerkt, de wijze van presentatie van de balans op de persoon van een financiële deskundige wordt afgestemd. De opbouw van de winst- en verliesrekening biedt namelijk voldoende ruimte om te indiceren dat een bepaald resultaat van bijzonder karakter is.

In het kader van een verantwoorde oordeelsvorming achten wij het wel noodzakelijk, dat:

1. gestreefd wordt naar een limitatieve opsomming van de vermogensmutaties, die het karakter van bedrijfsresultaat missen,
2. de benoeming van ratio's met betrekking tot de winstcapaciteit niet aan duidelijkheid te wensen overlaat.

Termen zoals b.v. overige baten en lasten en buitengewone baten en lasten dienen derhalve nader te worden gespecificeerd.

---

11) Verslaggeving, Verantwoording en Voorlichting door de besturen van naamloze vennootschappen. Rapport van de Commissie Jaarverslaggeving van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden, 's-Gravenhage 1962, pag. 31 en 32.

12) a.w. pag. 31 en 32.

Als voorbeelden van vermogensmutaties, die het karakter van bedrijfsresultaat missen en daarom buiten de resultatenrekening mogen blijven, noemen wij:

- Afneming wegens uitdelingen gedurende het boekjaar,
- Toeneming wegens opbrengsten van aandelenemissies,
- Toeneming wegens waardestijging van voorraden en vaste activa,
- Toeneming wegens koerswinsten op niet direct aflosbare vorderingen en schulden in vreemde valuta,
- Afneming wegens betaalde goodwill,
- Toe- of afneming van gecreëerde voorzieningen op het ogenblik dat de risico's meetbaar etc. zijn geworden, respectievelijk niet blijken te bestaan,
- Vermogensmutaties uit hoofde van financiële reorganisaties,
- Resultaten uit hoofde van verkooptransacties inzake ingekochte eigen aandelen,
- De verwerking van disagio,
- Afneming wegens waardedaling van voorraden en vaste activa.

Uiteraard dient bij de presentatie van deze vermogensmutaties rekening te worden gehouden met het belastingaspect, dus ook de eventuele belastingconsequenties van deze vermogensmutaties moeten buiten de winst- en verliesrekening blijven.

ad II Presentatie aan actief- of passiefzijde van de balans

Uit het detailleringsschema van art. 20 van de wet op de jaarrekening is niet af te leiden, of het al of niet geoorloofd is een negatieve component van het eigen vermogen aan de actiefzijde van de balans op te nemen zoals bijvoorbeeld met betrekking tot:

- maatschappelijk kapitaal aan de passiefzijde, nog uit te geven aandelen aan de actiefzijde,
- geplaatst kapitaal aan de passiefzijde, aandeelhouders nog te storten aan de actiefzijde, overeenkomstig het voorontwerp van de Commissie van de E.E.G. en t.a.v. de actiefzijde conform art. 42.k van het Wetboek van Koophandel,
- ingekochte eigen aandelen.

Ten aanzien van de wijze van verwerking van het maatschappelijke-, het geplaatste-, het nog te plaatsen en het nog door aandeelhouders te storten kapitaal zijn meerdere combinaties denkbaar.

Het meest logisch lijkt het kiezen voor die methode waarbij

- het maatschappelijke kapitaal aan de passiefzijde,
- het nog te plaatsen kapitaal aan de passiefzijde als aftrekpost,
- het nog te storten kapitaal aan de actiefzijde, wellicht nog gesplitst in opgeëist- en niet opgeëist kapitaal,

worden opgenomen als zijnde het meest in overeenstemming met de feitelijke financiële- en juridische positie.

Op een punt na kunnen wij ons met de bovenstaande methode verenigen. Veeleer dan in de balans prefereren wij de verwerking van het maatschappelijk kapitaal in de toelichting. Het lijkt ons namelijk logisch, dat het opne-

men van het maatschappelijk kapitaal in de balans als consequentie zou hebben dat ook nog bestaande dispositie-ruimten op basis van reeds afgesloten contracten zoals b.v. met banken in de balans dienen te worden vermeld. Deze laatste procedure wordt echter voorzover ons bekend vrijwel nergens toegepast. De weergave op de balans van ingekochte eigen aandelen dient o.i. afhankelijk te worden gesteld van de bestemming welke hieraan wordt gegeven. Zo er slechts sprake is van een *tijdelijke* inkoop b.v. ter stimulering van de koers lijkt ons opneming aan de actiefzijde als afzonderlijke post alleszins verantwoord. Hierbij buiten beschouwing latend of een dergelijke handelwijze wel oirbaar is te achten.

Indien echter niet beoogd wordt de ingekochte aandelen weer af te stoten is o.i. opneming aan de passiefzijde, als aftrekpost, aan te bevelen. Tegen welke waarde de ingekochte eigen aandelen in de balans dienen te worden opgenomen is een probleem op zich.

Met betrekking tot de presentatie van ingekochte eigen aandelen signaleren wij enkele meningen:

- De Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden spreekt op pag. 41 van haar reeds eerder genoemde rapport als haar mening uit:
  „Indien de vennootschap eigen aandelen heeft ingekocht moet hiervan afzonderlijk melding worden gemaakt. In het algemeen vindt een opneming onder de activa plaats. Indien deze posten van wezenlijke betekenis zijn, wordt de voorkeur gegeven aan het opnemen in de rubriek „Eigen Vermogen", en wel tot slot als aftrekpost. Hierdoor wordt bereikt dat generlei twijfel bestaat dat in het beeld van de balans de positie eigen vermogen betrekking heeft op de zich in handen van derden bevindende aandelen. De ingekochte eigen aandelen worden dus niet in mindering gebracht op het aandelenkapitaal; dat behoort slechts te geschieden als de aandelen worden ingetrokken".
- In de „Accounting trends & techniques 1968" wordt opgemerkt dat het in de V.S., blijkens een in 1967 gehouden onderzoek, een gebruikelijke praktijk is om ingekochte eigen aandelen in de rubriek „Eigen Vermogen" onder te brengen (pag. 226 en 227).
- De „Aktiengesetz" eist daarentegen vermelding onder „Umlaufvermögen", paragraaf 151 „Indeling van de balans" actiefzijde III.B.8.
- Het eerder genoemde voorontwerp van een richtlijn vraagt afzonderlijke vermelding aan de actiefzijde van de balans, voorzover de overheidsvoorschriften van een land aktivering toestaan (art. 6.B.III.7).

Slotopmerking

Met het voorafgaande maken we ons geen illusie het onderhavige onderwerp uitputtend te hebben behandeld. We hopen niettemin hiermee een bijdrage te hebben geleverd aan het denken over problemen samenhangend met de jaarrekening.